

Halmstadis, 21. juulil 1968.

Armas hr. mag. H. Rajamaa.

Sain möödunud nädalal Teie kirja. Tänu selle eest. Jäin vastamisega veidi hiljaks, kuid loodan, et mitte eriti.

Uhest küljest rõõmustasin, et Teie minu "ümargust tähtpäeva" olete meeles pidanud ja seda häätahtlikult soovite lehtedes ära märkida, sest olen alati rõõmustanud ja Teile tänulik olnud selle häätahtliku moraalse toe eest, mida olete osutanud minu koolitööle pagulaspõlves. Kuid-teisest küljest:milleks seda lehtedes kirjutada? Ma leian, et meil siin paguluses vast "juubeldatakse" liigagi palju? Mina ei ole oma elus õieti midagi ~~midagi~~ korda saatnud, mis vääriks erilist märkimist. Iga inimene saadab oma elus ju midagi korda, et ühel see õnnestub paremini, teisel harvemini, sinna pole midagi parata. Ja küllap see on nii, et kui meie kord viimselt peame aru andma oma tehtud tööst, siis leiame, et nii palju on jäänud tegemata.

Mis ma siis õieti ära olen teinud? Olnud 15 aastat "maa-koolipreili" ja natuke üle 20 aasta pagulaskooli õpetaja. Muide, see vana nimetus "koolmeister" oleks vast olnud õigem ütelda meie iseseisvusaegsete maaõpetajate kohta, kes püüdsid ja tahtsid olla "meistrid" kõigil aladel, milles neilt seda nõuti:õpetada lapsi, juhatada laulukoori, lavastada näidendeid, mängides kõiki osi, mida noored talutütred ei tahtnud mängida, nagu vanad eided, tänavatüdrukud, inetud ja öelad peretütred jne. jne., siis tuli olla kirjatoimetaja ja kirjutada protokolle kõigis võimalikes ühingutes ja seltsides, pidada vajaduse korral aktusekõnesid, ja nagu minul¹kord: ütelda maakoolimajas ühel väga raskel ajajärgul meie rahva elus- jõulujutlustki. Koolipreilil, nagu mind saarel tavaliselt hüüti, ei olnud enese jaoks peaaegu kunagi aega. Õõtundidest tuli varastada aega raamatute lugemiseks, kirjavahetuseks sõpradega ja esperantistidega välismaades (neid kirjasõpru oli mul väga mitmeid Euroopa riigis ja kaugeim-Brasiilias). Niisugune oli minu elu viisteist aastat Vilsandi saare "koolipreilina". Need viisteist aastat mu elust:kõige ilusam ja jõu-

küllasem aeg inimese elust (20-35 aastani) on ainuke, mida ma ise oma elust vähegi väärtuslikuks pean. Mind vajati, mu tööd hinnati, ma ise tundsin rahuldust sellest tööst. Need saare noored, keda õpetasin, ka kasvatasin, kellega hiljem jätkasin vabaharidustööd laulukooris, rahvatantsurühmas, õpperingides jne. on jäänud mulle südamelähedasteks ja -vast ka mina nende.... Mul pole olnud põhjust nende pärast häbeneda. Mind rõõmustab, et nad kõik on jäänud eestlasteks ka võõrsil (Rootsis, Kanadas) selle sõna kõige paremas mõttes (muidugi tuleb alati arvestada üksikute eranditega). Nad kõik on jäänud "vilsandlasteks!" Minu tööpöld Vilsandis oli veel teisestki küljest väga huvitav. Eraldatuna "suurest ilmast", kodulinnast Tallinnast, meie oludes: suurlinnast, lahutatuna oma vanematest, sõpradest, rikastusin säälsel väikesel üksikul saarel vaimset, kokku puutudes paljude, paljude huvitavate inimestega nii meie rahva hulgast kui ka välismaalastega - ornitoloogidega, kes töötasid Vilsandil. Eriti esimesed viis aastat, mil elasid "kostilapsena" linnukuninga kapten Artur Toomi perekonnas. Kuigi noorel naisõpetajal ei sobinud alati ise jutuaajamisest, ^{osa võtta} siis ju ba pealtkuulata ja isiklikult kohata inimesi, kes kuulusid meie avaliku elu ja vaimse-elu silmapaistvate isikute hulka, oli elamus noorele õpetajale. Paljud neist elasid pikemat aega Toomi perekonnas ja söögiajad olid siis alati väga huvitavad, eriti õhtusöögiaeg, siis oli nagu kõigil rohkem aega lauas istuda, vestelda, jutustada. Meeles on näiteks Kirjanik A. Mälgu kahe-kolmenädalane viibimine Vilsandis: küll olid siis söögiajad huvitavad, sest kui kapten Toom ja kirjanik Mälg kahekesi jutulõnga oma kätte said, ei tahtnud sellele kunagi lõppu tulla. Kirjanik Mälg kogus nimelt materjali oma raamatule "Jutte lindudest".

Kuid siis tulid pagulaaastad! Neist loen ise väärtuslikumaiks vast ainult esimesi aastaid, kus töötades koorijuhina suutsin siduda selle lauluarmastava -Saarest, Läänest, Virust ja Harjust kokku tulnud pagulaspere ühiseks suureks sõprusringiks. Pagulaspõlve algusaastate ühised rõõmud ja mured sidusid meid tihedalt kokku ja siis tööpoolest (nagu kirjutas V. Pekomäe) laulsime võibolla võõrastele, kes külastasid meid, "südamesse minevalt" : "Nii ajaratas ringi käib..."

Need ajad on ammu mööda! Möödusid vast liigagi kiiresti... Väiklased "sisepoliitilised" võitlused lõhestasid pikapeale selle ühise pere. Väljaränd võttis oma osa aktiivsematest- ja surmgi on nõudnud aastate vältel oma osa. Ja nüüd-andestage mu väljendust- on meie pagulas-eestlaskonna enamuses enam tõusiklikku väliselt enesemaaksmapanemise vaimu kui seda n.n. rahvuslikku vaimu. Või mõistan ma kohut liigkarmilt?-Ja mu koolitöö paguluses? Algasin Halmstadis koolitööd 1946 aasta sügisel. Mu viimane kolleeg oli täienduskoolis hr. R. Selvet. Siis lahkus temagi ja jäin üksi Halmstadi. Olen püüdnud need viimased-vist kümmekond aastat- teha seda tööd, mida kord algasin, kuid pole enam seda indu ega tahet, mis oli varem. Tundub tihti nagu tuulde-tehtud see töö: võõras miljöo võtab need noored oma haardesse ja kaob see vähenegi "rahvuslik", mida oled püüdnud neile kaasa anda.

Näete kui vaene ja väha viljakandev on olnud mu elu! Milleks sellest kirjutada? Mu sõbrad teavad, kes ma olen ja kus ma olen ja kui tahavad, tuletavad mind meelde, mis läheb võõrastele korda, mis üks "koolmeister" oma eluajal on teinud või tegemata jätnud...

Mul hakkab juba piinlik, et mu vastus Teie kirjale on kujunenud nagu omamoodi pihtimuseks. Andestage, ehk jätkub Teil kannatust lugemiseks. See jutt läks nagu iseenesest nii pikale. Pilte mul saata pole, aga neid pole ju tarviski. L^aksin siiski veel midagi juurde.

Ma olen tihti mõtelnud, kui loen neid juubelikirjutusi lehest: meie oleme nagu hakanud vahet tegema nende vahel, kes jäid ja on kodumaal, kes siiski vääriskid tähistamist, kuid kelle tähtpäevi mainitakse vaid napisõnalise teatega: "okupeeritud Eesti propaganda teatel" tähistas omadat sünnipäeva see ja see kirjanik, helilooja jne., samal ajal kui siin paguluses elavaid üldrahvuslikust seisukohast vast tihti tähtsusetuile isikutele pühendatakse veergude pikkusi ülistavaid ridu. Ma mõtlesin näit. kibestunult sellele, kui näit. helilooja Tuudor Vettik' tähistas oma 70-dat sünnipäeva kodumaal. Vaid mõne-realine teade, et oli jah sünnipäev. Küll on tal olnud meie ise-seisvusaegses muusikaelus kindel ja auväärne koht heliloojana, koorijuhina, üldlaulupidudejuhina. On surnuks vaigitud paguluses Ka tema-nimeline meeskoor Tallinnas, mille ta asutas, kui ta tuli tagasi kontsentratsioonilaagrist. Muide-mulle ütles üks ta noortest koorilauljaist kui käisin 1966 aastal kodumaal: Püüame edasi kanda

kõiki vanu eesti meeskooride traditsioone". T. Vettik' u õpilastest on praegu mitmed pagulasmuusikaelus juhtivatel kohtadel, kuid keegi ei pühendanud ainustki rida oma endisele auväärsele õpetajale. Ei Pilti lehes, ei midagi. Kas ei juleta? Oleme nii "tasalülitatud"? Jah, hiljem lugesin küll, et ta end, õpilane R. Toi oli pühendanud ühe kontserdi osaliselt T. Vettik' u loomingule. Samal ajal pühitseti kodumaal suurejooneliselt ta sünnipäevaeelõhtul tema aupäeva. Ei see olnud "okupeeritud Eesti propaganda", mis täitis Estoonia kontsertsaali viimse kohani, kes püstiseistes austas om suurt poega, hallipäist paljukannatanud maestrot (8 aastat vangilaagris!).

Kõige traagilisem tema isiklikus oli see, et ta abikaasa suri ta sünnipäeva öhtul - 4. jaanuaril. Ja ometi, iga vähegi mõtleval ^{ühimeele} õiglusa siis

kui suur "rahvuslane", peaks aru saama, et kõik ei saanud tulla. Kas on meil õigust neid sellepärast hukkamõista? Kuid vast on neidki kes teadlikult jäid sinna ja kelle paljas sealolemine tähendab nii palju meie rahvale kodumaal. Kodumaal käies kuulsin näiteks, kuis kõneldi õpetaja Harry Haamerist, peaaegu kui pühakust. Ma olen kindel et kui kõigi meie pagulaspastorite nimed on ammu ununenud, liigub Harry Haameri nimi veel müüdina meie rahva suus. Ja ta oli üks neist kes ei tulnud, sest "Karjane ei jäta kõige pimedamas öös om karja maha..." Ja seda, mis ta oma vangilaagris olemise ajal on korda saatnud, sellest kõneldi, kui oleks tõepoolest juttu olnud pühakust.

Nii, armas hr. mag. Rajamaa: me jätame selle lehtedes kirjutamise. Kui Teie minu tööd siin pagulaspõlves olete hinnanud, hindate, selle on mulle küllalt. Sest Teie olete õiglane ja aus oma hindamisel. Tean, et mu töö siis tõepoolest veel on vajalik. Ma püüan ka edaspidi, kui tüdimus peale tuleb, tuletada meelde Teie sõnu, mis Teie meile õpetajateks kord ütlesite: "Katsume ikka veel!" Ma ka katsun, kui aga veel lapsi on!

Homsega algab minu puhkus. Olen puhkuse-aja kodus. Ja 1. sept. siis algab minu teenistuspuhkus. Otsin omale siiski veidi tööd.

Andestage, et kirjutasin masinal, minu käekiri on väga halb! Kas Teie olite kannatavalt lojuni lugeda?
Lõdumõnu teavitusi Teie ja abikaasale
Teie L. van Aas pere.